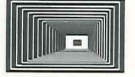

Türkiye Bilimler Akademisi

Türkiye Bilimler Akademisi, bilimi ve bilimsel uğraşmayı benimsetmek, desteklemek ve bilimin toplumsal yaşamdaki etkinliğini artırmak amaçlarını güden özerk bir bilim kuruluşudur. Üyeleri, uluslararası bilimsel kimlikleri ve üstün başarıları ile öne çıkmış bilim insanları arasından yüksek liyakat esasına göre seçilirler.

Akademi, ülkemizde en yüksek bilimsel ölçütlerin yaşama geçirilmesi, bilimsel yaklaşımın her alanda toplumun çözüm arama yeteneğini artırıcı biçimde benimsenmesi, bilimsel ve teknolojik veriler ışığında temel toplumsal stratejilerin belirlenebilmesi için geniş bir tartışma ortamının oluşmasını amaçlar. Bilim etiğinin, kendi üyeleri arasında ve tüm bilim topluluğunda özümsemişi ve eksiksiz uygulanması, düşünce özgürlüğünün, bilim ve tartışma kültürünün yerleşmesi için çaba sarf eder. Akademi, çalışmalarını, başta üyelerinin olmak üzere, bilim topluluğunun gönüllü katılım ve katkılarıyla yürütmektedir.

(<http://www.tuba.gov.tr>)

Türkiye
Bilimler Akademisi

ISBN 975-8593-28-5

BOZKURT GÜVENÇ

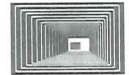
**Osmanlı'dan Cumhuriyete
Kültürümüzde Batı Etkileri**

2. BASKI

Akademi Forumu 12

Osmanlı'dan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkileri

Prof. Dr. Bozkurt GÜVENÇ
Türkiye Bilimler Akademisi Şeref Üyesi

Türkiye Bilimler Akademisi Forumu

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ FORUMU

Sıra No: 12

Osmanlı'dan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkileri
Prof Dr. Bozkurt GÜVENÇ

© Prof. Dr. Bozkurt Güvenç/Türkiye Bilimler Akademisi

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.

Türkiye Bilimler Akademisi Forumu Dizisi kapsamında hazırlanmış olan bu kitapta yer alan değerlendirme ve görüşler yazara aittir.

ISBN: 975-8593-28-5

Birinci Basım: Ekim 2002 (1000 adet)

İkinci Basım: Ekim 2004 (1000 adet)

Şenol Matbaacılık-Ankara, 2004

Atatürk Bulvarı No: 221, 06100 Kavaklıdere Ankara

Tel: 0.312.426 03 94 Faks: 0.312.467 32 13

e-posta: tuba@tuba.gov.tr

Akademi Forumu

Türkiye Bilimler Akademisi, devlet ve toplumla ilgili, yasayla belirlenmiş bağımsız ve yetkin danışmanlık görevi kapsamında, bilimsel ve toplumsal konularda özgür ve eleştirel bir tartışma platformu ve kültürü oluşturmaya, bunun için toplantılar düzenlemeye ve yayınlar yapmaya çaba göstermektedir.

Akademi Konferansları programı bu görev doğrultusunda tüm akademik dallarda önemli bilimsel gelişmelerin, geniş bir dinleyici kitlesini hedef alarak kamuya mal edilmesini; diğer yandan, ülke gündemindeki çeşitli sorunların bilimsel bir yaklaşımla ele alındığı, özgün katkılar içeren, farklı ve tartışmaya açık görüşlerin sunulduğu kamusal bir platform oluşturulmasını hedeflemektedir.

Bilim, düşün, sanat ve siyaset alanlarının öne çıkmış temsilcilerinin Akademi Konferansları programı kapsamında yaptıkları konuşmalar ülkemizde bilim ve tartışma kültürünün değişmesine daha yaygın bir biçimde katkıda bulunmak amacıyla Akademi Forumu dizisi çerçevesinde yayınlanmaktadır. Bu yayın dizisi, aynı zamanda, gelecek kuşaklar için günümüz Türkiye'sinde bilim ve kültür yaşamının bir seyir defteri niteliğini taşıyacaktır.

SUNU

Prof. Dr. Bozkurt Güvenç 25 Ocak 2002 günü Ankara'da Türkiye Bilimler Akademisi'nin Akademi Konferansları programı çerçevesinde "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkileri" başlıklı bir konferans vermiştir.

Prof. Güvenç konferansında tarih sürecindeki Osmanlı-Avrupa ilişkilerini, Osmanlı'nın gelişen Batıya ayak uydurmaya yönelik genelde yetersiz ve yüzeysel kalan çabalarını, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen devrimsel atılımlara karşın ülkemizin günümüzde içine düştüğü zorlukları özetlemiş, son yıllarda çağdaşlaşma hedefine eşdeğer bir hedef olarak topluma sunulan Avrupa Birliği üyeliği ile küreselleşme ve dünya barışı gibi konulara ilişkin sorgulayıcı ve düşündürücü saptamalara yer vermiştir.

Prof. Güvenç'e Akademi Forumunun bu sayısında yayımlanan konferansı için teşekkürlerimizi sunarım.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Engin BERMEK
Akademi Başkanı

Osmanlı'dan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkileri

Avrupa Birliği üye adaylığına kabul edilen Türkiye'nin ne kadar Avrupalı olduğu, Kopenhag ölçütlerini yerine getirip getiremeyeceği tartışmaya açıldı. Son kamuoyu yoklamalarına göre halkımızın 2/3'si adaylığımızı desteklerken, yaklaşık aynı oranda Avrupalı da üyeliğimizi onaylamıyor. Sorun, 'Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı'nda düğümleniyor. Bu çalışmada yanıtlanmasına çalışılan sorun budur.

Türkler Hristiyan Batı ile yüzyıllar boyunca savaştı. Haçlılar Selçukluları Anadolu'dan söküp atamazken, Türk(men)ler Anadolu'yu Türkleştirdi, Bizans'ı ve Balkanları fethetti. Viyana kapılarına dayanarak Hristiyan alemini sarstı, korkuttu. Osmanlı'nın Lale Devri, 'aydınlanan' Hristiyanlığın Avrupa kimliğini benimsediği 1700'li yıllara rastlamıştı. Avrupalı ile Osmanlı, uygarlık tarihinin bir arakesitinde karşı kar-

şıya yaşıyordu ama çağdaş değillerdi. Biri tükenirken öteki Endüstri Devrimine hazırlanıyordu.

OSMANLI'NIN ZOR YILLARI

Ülkesindeki dini baskı ve bağnazlıktan bunalan bir Macar genci, İbrahim adıyla Müslüman oldu. Doğuyu Batıyı iyi tanıyor, gelişmeleri izliyordu. Osmanlı aklını kullanmada Batıya göre geri kalmıştı. Yüzyıllarca gecikmiş matbaayı Sait Çelebi'nin desteğiyle kurup 'Müteferrika' unvanını aldı (1727); adının adamı, türlü işlerin ustası, uzmanı oldu. Hemen ardından, Fransız Bourbon Hanedanı üyesi Comte Bonneval siyasi nedenlerle Osmanlı'ya sığındı; 'Humaracı' Ahmet Paşa adıyla tarihî Tophane'yi ve topçu sınıfını modernleştirdi (1740'lar).

Çeşme'de demirli yatan Osmanlı donanmasının Ruslar tarafından 1871'de bir baskınla yakılması üzerine, Macar asıllı Fransız Baron de Tott, modern bir Bahriye Mektebi (mühendishane) kurmakla görevlendirildi. İslami bilimleri öğreten medrese hocaları arasında geometri bilen âlim kalmamıştı. Baron'un hendese (geometri) dersleri geç kalmıştı. Küçük Kaynarca (1774 barış) Antlaşması ile Osmanlı, ülkesinde yaşayan gayri Müslim milletlerin korunması hakkını (himayesini) Rus Çarlığına bırakmak zorunda kaldı. Bu gelişme üzerine, Batılı güçler, Osmanlı mirasını paylaşmak amacıyla bir 'Doğu Sorunu' politikası izlemeye başladılar.

'Doğu sorunu, çöküş düzeyine girmiş bulunan Osmanlı mirasının nasıl bölüşüleceği sorunu idi.' Kaynarca ile başlamış, Sèvres ile çözümlenmiştir (Andersen 2001). Batılı güçler, Osmanlı devletini parçalamakla yetinmeyerek bütün varlığını aralarında paylaşmışlardır.

Avrupa'yı kasıp kavuran Fransız Devriminden kaygılanan Sultan III Selim, devleti ve orduyu yeniden yapılandırmayı hedef alan *Nizam-ı Cedid* girişiminde başarılı olamadı. Devletini ve tahtını kurtarmak girişimini hayatıyla ödedi. Rus baskısı üzerine Baron de Tott geri gönderildi. Sultan II Mahmud, bazı yetkilerini *Sened-i Ittifakla* güçlenen yana devretti (1807). Onların desteği ile Yeniçeri Ocağı'nı söndürdü (1826). Ne var ki, Sultanın kurduğu *Sekban-ı Cedid* birlikleri, Yunan isyanını bastıramadığı gibi, Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşanın İstanbul üzerine yürüyen ordularını da durduramadı. Batılılar, Mehmet Ali Paşanın yükselen yıldızına karşı çaresiz kalan Osmanlı'yı desteklediler. Mirası bölüşmeye, hele Rusya'ya pay vermeye razı değillerdi.

Yunan bağımsızlığından sonra Batıyı izlemekten başka çare kalmadığını gören Sultan, açtığı Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye mektepleriyle *Tanzimat*'a (1839) yöneldi. Paris Sefiri Mehmet Hallet Çelebi'nin bel bağladığı yirmi bin kese akça ile açılan okullar, kurulacak fabrikalar da Osmanlı'yı kurtaramadı. *Tanzimat (Gülhane Hattı)*, devletin baştan aşağıya 'Batılılaşarak' kendini yenileme niyetinin fermanıydı. Rus Çarı Nikola'nın Boğaz'daki 'Hasta Adam'ın cenaze törenine buyurun çağrısına (1853), Britanya, Kırım Seferi ile karşılık

verdi. 1856 Paris Kongresinde Avrupa Kulübüne kabul edilen Osmanlı, *Islahat Fermanı* ile tarihi varlığının kapılarını, kültürünün bütün kurumlarını 'Evropa'ya açtı.

Toplumsal desteğini arayan devlet, *Arazi Kanunnameleri* ile mirî [hazinenin malı] toprakların büyük bölümünü özel mülkiyete devretti.

Batılı ülkeler ise bütün kurumları -bankaları, okulları, kolejleri, hastaneleri, atlı tramvayları, buharla çalışan tüneli, tiyatrosu, mimarisi, otelleri, restoranları, fotoğraf stüdyoları, itfaiye birlikleri, Hür Mason (farmason) locaları ile Pera'ya yerleşti. Tarihî Galata, Venedik Elçisinin sevilen oğlu onuruna 'Beyoğlu' adını aldı.

"Kasap et, kuzu can derdinde" idi. Devlet, yaşam savaşı veriyordu.

İtalyan asıllı Donizetti Paşa Batı müziğini, tiyatrosu, operası notası ile Saraya tanıtırken, Beyoğlu'nda Molière ve Shakespeare eserleri oynanıyor, Balyan ailesinin Batıyı tanımış mimarları Boğaz kıyılarını, *Beaux Arts* geleneğinde *barok* saraylar ve camilerle donatıyordu. Sultanlar Topkapı'yı bırakıp Avrupai Dolmabahçe'ye yerleştiler. Hukuk tahsil etmesi için Fransa'ya gönderilen Osman Hamdi Bey, Batılı bir ressam, arkeolog ve müzeci olarak döndü. Arkeoloji müzesi ile *Sanayi-i Nefise* (Güzel Sanatlar) mektebini kurdu.

Devletin Avrupalılaştırma politikasını, Mustafa Reşit, Ali ve

Fuat Paşalar gibi Avrupa'yı iyi tanıyan, deneyimli, yetenekli büyükelçiler yönetmişti (İletişim, *Tanzimat*, 2002).

Frenk eğitiminden esinlenerek tasarlanan *Maarifi Umumiye* düzenlemesi (1869), mali kaynak yetersizliğinden gerçekleşemedi (Antel 1940). Türkçe öğretimi ilk kez okul programlarına girdi. Kurduğu üniversiteyi yaşatamayan Devlet, Galatasaray gibi birkaç sultanî [lise dengi okul], öğretmen ve meslek okulu ve mühendishane ile yetinmek zorunda kaldı. Batı yöntemiyle yazılmış Dünya ve Türk tarihi kitapları sansüre takıldı. Yayımlanmadı ya da okunmadı.

Paris'te eğitim gören Şinasi'nin devrimci gazeteciliği, Ziraat Bankası'nı kuran Tuna Valisi Mithat Paşanın *Kanun-u Esasî* hazırlıkları, Yeni Osmanlıların devleti kurtarma çabaları, *constitution/institution* (yasa mı, kurum mu) tartışması 1878 Rus Savaşına denk ve yenik düştü.

Yeni Osmanlılardan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın yurt dışından Sultan'a yaptığı "devlet ile din hemen ayrılmadığı takdirde, ikisinin birden çökeceği" uyarısı sonuçsuz kaldı.

Osmanlılar Balkanlar'da gerilerken, Çarlık Rusyası, 1878 Berlin Kongresi kararıyla gayri Müslim Osmanlı milletlerinin koruyucusu görevini yeniden ve fiilen üstleniyor, Balkanlar birer birer elden çıkıyor ve bağımsızlık kazanıyordu. Bu ortam ve koşullar altında, bağımsızlık peşindeki milletlerin temsilcilerinden oluşan bir *Meb'usan* Meclisine bağlanan umutlar gerçekçi değildi. Sultan Abdülhamid, Meşrutiyeti

ve Türkçülüğü değil, ata yadigârı vatan topraklarını, mevcudu korumayı seçti. Bir süre başarılı da göründü.

Katlanarak büyüyen dış borçlarını zamanında ödeyemeyen Devlet, kamu maliyesine, vergi ve denk bütçe disiplini getiren *Düyun-u Umumiye*'yi (Borç Ödeme Örgütü) kabul etmek zorunda kaldı. Sultan Abdulhamid, kendisini devirmeye amaçlayan *Jön Türkler*'e karşı etkili bir haberalma teşkilatı -Belçikalı bir mühendisin tasarladığı 30 bin kilometrelik modern bir telgraf ağı kurdu. Yabancı güçlerin çıkar politikalarını, içerdeki muhalefeti ustaca birbirine karşı oynatarak dengeledi. İttihatçıların 'İkinci Meşrutiyet veya Hürriyet girişimini' yakından izledi ama önleyemedi (1908).

Tarihî yarımada Batının kültür üssü Pera'ya bağlayan MAN yapımı Galata Köprüsü Haliç'te çalışan binlerce kayıkçıyı işsiz bırakıyor; Batılı şirketlerin sağladığı alt yapı hizmetleri, kanalizasyonu, terkosu, elektrikli tramvayı, *Şirketi Hayriye*'nin teknik ve anıtsal görkemiyle, *Der Saadet*'in kaçınılmaz sonunu; Sèvres antlaşması (1920) ise, tarihi 'Doğu Sorunu'nun çözümlendiğini dünyaya ilan ediyordu.

Marmara'dan Haliç'e, Haliç'ten Boğaz'a uzanan büyük mahalle yangınları dünyanın belli başlı sigorta şirketlerini İstanbul'a çekmişti. Şirketlerce hazırlanan ve yangın riski ile sigorta bedellerinin hesaplanmasında kullanılan *Pervitich paftaları*, modern belediyelerin muhtaç olduğu şehir haritalarına öncülük etti; yerel yönetimlerin alt yapısını hazırladı.

CUMHURİYET DEVRİMİ

Osmanlı Devletinin sonu, Cumhuriyet Türkiye'si ile Türk milletinin doğuşuna tanık oldu. Milliyetçi Türkler, Batının sömürgeci güç ve emellerine karşı 'çağdaş' (Batı) kültürün etkili savunma gücü olduğu gerçeğini nihayet kavramıştı. Kelime anlamıyla 'cumhuriyet' (*respublica*) demek olan *Hakimiyet-i Milliye*, Milli Egemenlik idi. Türkiye çağdaş uygarlığa erişmek için, Batının laik, akılcı ve ulusal kültürünü örnek alırsa, Türk varlığı bir daha yok olmanın eşiğine düşmezdi. Cumhuriyet Devriminin yaratacağı çağdaş kültür, genç ulusun temeli ve geleceğinin güvencesi olacaktı: "Bağımsızlık, ve barış ülküsü, öğretim birliği, laiklik, eğitim, medeni hukuk reformu, halkçı yönetim, tarım, endüstri, yazı, alfabe, dil birliği, tarih, takvim, üniversite, ulaşım, iletişim ve devletçilik reformları; Köy Enstitüleri ile çok partili Demokrasi devrimleri vb gibi..." (Ostrorog 1972 ve Bozkurt 1967).

Cumhuriyetin çağdaşlaşma politikasında Batı örnek alınmıştı. Kendine yeni düşmanlar aramayan ve yaratmayan Türk Devrimi, "yurtta barış dünyada barış" politikası ile tüzel kimliğini Lozan'da kabul ettirdi (İnönü 1993). Çağdaşlaşma sürecinde roller değişmişti. Güçlü Batının Doğu Sorunu politikalarıyla yarı sömürgeleşen Osmanlı Türkiye'si, şimdi, kendi öz kaynakları, öncelikleri ve olanakları ile çağdaşlaşacak, alt yapısını millileştirecek, kurumlarını baştan sona yenileyecekti.

Çağdaş üniversite 1933 reformu ile kuruldu. (Hirsch 1982) Alman hocaların katkısıyla, İstanbul'daki *Darülfünun*, Berlin'den sonra Avrupa'nın en iyi ikinci üniversitesi oldu. Prof. Hindemith, Karl Ebert gibi ünlü hocalar Musiki Öğretmen Okulu ile Devlet Konservatuari'nı yaratırken, Batılı mühendisler ülkenin su, sulama ve enerji projelerini hazırladılar. İstatistik Enstitüsü'nü kurdular. 1929-30 büyük Dünya Krizi karşısında, Türk Devrimi ekonomik devletçiliği seçti, kurduğu KİT'lerle sanayileşme programını sürdürdü. Başkent yapılarını Prof. Holzmeister ve Bonatz gibi Batılı mimarlar tasarladı. Başkent Ankara'nın imar planı Berlin'de hazırlandı.

Bu ülkü ve inançla, 18. ve 19. yüzyılların bütün köktenci devrimlerini izleyen ve kaçınılmaz olduğu sanılan 'karşı-devrim'i gözetim ve denetim altında tutabilen Cumhuriyet, 'İkinci Savaş'ta tarafsız kalmayı başardı. 'Yükselen Hilal' ard arda mucizeler yarattı.

İstanbul Üniversitesi'ndeki felsefe eğitiminden sonra, Fransız Milli Eğitim Sistemini yerinde inceleyen Hasan-Âli Yücel'in (Çıkar 1998) ilköğretimden üniversiteye, okul öncesinden köy enstitüsüne, örgün kurumlardan yaygın eğitime, güzel sanatlar, klasik yayınlardan mesleki-teknik öğretime, gerçekleşen bütün reformlarda imzası vardır. Çağdaş Türk insanının, Cumhuriyet yurttaşının mimarı ve esin kaynağı olmuş, Aydınlanmanın Eğitim Bakanı olarak efsaneleşmişti.

Ne ki, Cumhuriyeti koruyacak güçlü bir 'orta sınıf' yaratma-

da geciken devrimin acelesi vardı. Çok partili parlamenter rejime geçip Osmanlı borçlarını ödediği 1955 yılında (Osmanlı borçlarının yüzüncü yıldönümüne rastlıyordu, tesa-düfen) Hükümet yeniden dış borç aramaya başladı. Sanayileşmenin önünde giden hızlı kentleşme süreci, siyasal ve askerî trafik kazalarına yol açtı. Bol gelen 1961 Anayasası, 1982'de çok sıkılandı bir *Ama-yasa*'ya dönüştü. Demokratik hak ve özgürlükler yasal önlemler ve engellerle budandı, kısıtlandı. 'Türk-İslam Sentezi' adlı 'Milli Kültür' programıyla okur-yazarlar ve kentliler depolitize edilmek istendi. Bas-kiya direnenler, sıkıyönetim kararlarıyla kamu hizmetinden uzaklaştırıldı. Yasalar hukukun yerini aldı. Karşı-devrim, Atatürkçü sloganlarla iktidara yürüyordu, sanki. "İktidar kanlı mı olacaktı yoksa kansız mı?" Etik sorunu buydu. Cumhuriyet, Fransız usulü numaralandı. Türkiye'nin bir İran veya Cezayir olup olmayacağı sorusu içte ve dışta kaygılara, 'Derin Devlet' ve komplo tartışmalarına yol açtı. İç savaş kapıda mıydı? 'Popülist' demokrasi, laik Cumhuriyet ilkelerinden ciddi ödünler vermek zorunda kaldı. Ülke ekonomisi IMF desteğine muhtaç oldu. Birinci Cumhuriyet, varlığını, ülküsünü ve ilkelerini demokratik görünen bir anarşiye karşı savundu ve ayakta kaldı.

Sovyetler Birliği'nin kendiliğinden dağılması, birinci Cumhuriyete ömür biçen ikinci Cumhuriyetçilere cesaret verdi. İslam Cumhuriyeti yörüngesinden ancak son turda çıkılabildi.

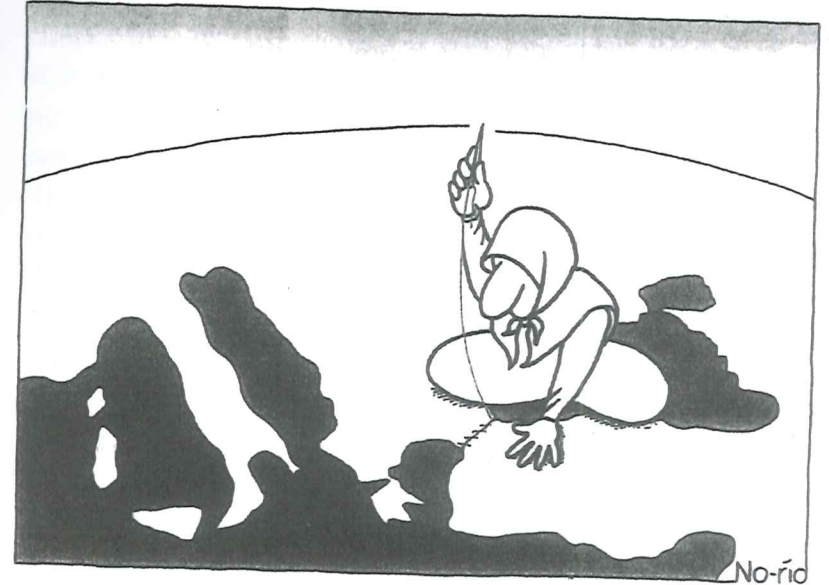
Türkiye AB üyeliğine başvurdu. Para-banka, yargı, vergi ve

denk bütçe, hak ve özgürlük reformları ile toparlanmaya, komadan çıkıp kendine gelmeye, ulusal ve toplumsal özgüvenini yeniden kazanmaya çalıştı. Demokrasiden vazgeçmeden...

SONUÇ: UMUTLAR, SORULAR VE ÖNERİLER

Türkiye'nin ulusal hedefi AB üyeliği değil, çağdaşlık olmalıdır. Er geç AB'ye kabul edilebilirdi.

Gecikmenin nedeni tarih boşluğu idi. Kimliğini bilmeyen ve köklerini arayan bütün topluluklar gibi, Avrupa Birliği üyeleri de kendilerini 'ötekilere karşı' algıliyordu; yarattıkları birliğin bilincine vardıkça daha sağlıklı kararlar alabileceklerdi. Türklere düşen görev, çağdaşlık yolunda inançla yürümek, Japon Norio'nin karikatüründe görüleceği gibi, Avrupa'nın *Erosantrik* doğu sınırını, kültürün ipliği ve tarihin mekiği ile onarmak olmalıydı. Türkiye'nin önünde gerçek-

Avrupa ve Türkiye. Norio. Karikatür. MESA, Yaşam.

ten zor yıllar, kavşaklar, sorunlar vardı. Osmanlı borçlarını ödeyen Cumhuriyet, ulusal gelirini kat kat aşan borçlarını ödeyebilecek miydi? Kendinden on kat varlıklı üyelerle aynı kulüpte ne yapacak, nasıl yaşayacak, ulusal onurunu nasıl koruyacaktı?

Avrupalı olmak için bu kadar içtenlikle çabalayan Türkiye'nin neden dışlandığı gerçeği veya izlenimi, bizim olduğu kadar, AB'nin da bir sorunu gibi görünüyordu.

'Ulusal Devlet' sona ermemiş, 'tarihin sonu' henüz gelmemişti. Globalleşme uğruna ulusal devletten vazgeçmek için vakit erkendi. Dünyaya açılalım, dünya ile bütünleşelim derken, yurdumuzun ve geleceğimizin yönünü şaşırmamalıydık. Ulusçuluğumuzu eleştirenler, uluslararası sorunların çözümünde önce kendi ulusal çıkarlarını gözetiyorlar. Küreselleşme şampiyonları, barışı ve adaleti değil, ulusal ve kurumsal çıkarları savunuyor; barış isteyen ülkeler savaşa hazırlanıyor. Barış için barışa hazırlanmak ya da barış eğitimi, UNESCO'nun bir çağrısından ileri gidemedi. Dünya barışı hâlâ bir 'ütopya' idi. Durumumuz umutlu ama pek ciddi değildi. (Güvenç 2000) Devrim ve karşı devrimleri bir iç savaşa dönüştürmeden sürdürülebilen bir Türkiye, çağdaş uygarlık düzeyine varabilirdi. Güçlü ve güvenli bir ülke konumunu koruyabilen bir Türkiye yalnız AB'ye üye değil, bir Dünya ülkesi olabilirdi.

SORULAR

BİR DİNLEYİCİ – Çok teşekkürler bu güzel sunum için, çok öğretici oldu. Ben bir soru sormak istiyorum. Cumhuriyet dönemine kadar olan birkaç yüzyılda, iki yüz elli diye siz oradan başladınız sanıyorum, aşağı yukarı, anlattığınız şeyler nedense daha çok İstanbul'un, sarayın nasıl etkilendiğine ilişkin. Bunun Anadolu'ya, Anadolu toplumuna herhangi bir yansımasına ilişkin bir belirti var mı, o konuda bir bilgi verebilir misiniz?

B. GÜVENÇ – Çok doğru ve haklı bir soru. Batılıların 'Doğu Sorunu'na bakışı açısından bir anektodu anlatırsam belki Batı düşüncesini daha kolay anlayabiliriz. Gerçi Osmanlı'da bir kendini yenileme, yeniden yapılanma çabası var, ama lokomotif veya karar Batıdadır. 1850 başlarında St Petersburg'da Rus Çarı ile İngiliz Sefiri konuşuyorlar; bu tarihe geçmiş bir belgedir. Bernard Lewis'in kitabında var. Rus Çarı İngiliz Sefirine soruyor: "Boğaz'daki Hasta Adamın cenaze törenine hazır mısınız?" İngiliz Sefiri Çarın ne demek istediğini çok iyi anlıyor: "Boğaz'daki Hasta Adamın cenaze törenine değil, iyi bir doktora ihtiyacı var". Konuşmanın anlamı şu: Rusya diyor ki, gelin artık bu işi, bu mirası bitirelim. İngiltere diyor ki, henüz hazır değilim; hazır olduğumuz zaman o işi yaparız, şimdi zamanı değil. Fakat "Boğaz'daki Hasta Adam" deyimi, Batının Osmanlı varlığını nasıl gördüğü hakkında bize iyi bir fikir veriyor. Medeniyet, eğitim, sanat, kültür, yönetim hepsi İstanbul'da toplanmış durumda. Anadolu'daki kentlerin ortalama nüfusu 10 bini geçmiyor,

Ankara çok önemli bir il merkezidir, nüfusu 15 bin. Anadolu'nun coğrafyası da büyük şehirlere imkân vermiyor. Medeniyet, Batılılaşma, İstanbul'un tarihî yarımadasında değil, özellikle Pera'da toplanmıştır. Galata'da ve Pera'dadır. Yani 1850'lerden sonra, Islahat Fermanından sonra Batının büyük bir hevesle gelip, adeta Galata ve Pera'da bir Batılı şehir kurma, bir serbest kültür bölgesi yaratma teşebbüsünü görüyoruz. Hemen her Batılı ülke kendi okulunu yapıyor, hastanesini açıyor, sosyal yardım kuruluşlarını gerçekleştiriyor. Yani bunun Anadolu'ya yansması çok sınırlı. Anadolu'daki Osmanlı eserleri de çok sınırlıdır. Arada bir vezir veya bir sadrazam, kendi doğduğu beldeye bir cami, bir hamam yahut bir saat kulesi yaptırır. Osmanlı, Anadolu'yu seferden sefere hatırlar. Doğuya bir sefer yapılacaksa, köprüler, menzil yolları tamir ediliyor fakat büyük bir yatırım yok. Osmanlı'nın bütün yatırımları Balkanlarda, Suriye'de, Hicaz'da, Ortadoğu'dadır. Sultan Abdül Aziz döneminde, Batı Demiryolları İstanbul'a kadar geliyordu. Padişah biz de demiryolu yapalım diyor, şahsen bu projeyi destekliyor, fakat 5-10 sene içinde ancak İstanbul'dan İzmit'e geliyor demiryolu, öteye geçilemiyor. Sonradan Anadolu-Bağdat hattını tamamlayan Almanlardır. Yani eğitimdeki reformlar, altyapıdaki çabalar İstanbul'un pek dışına çıkamıyor; ülke çok fakir, kaynak yok. Niyeti var; reform planları hazırlanıyor, fakat gücü yok, uygulanamıyor.

Bir de tabii tarihten hatırlarsanız İstanbul'daki görev bir ikbaldir, İstanbul dışındaki her görev sürgündür, cezadır. Osmanlı cezalandırmak istediği kişileri, memurları İstanbul dışı

şında görevlendirir. İstanbul dışındaki devlet görevleri mutsuz görevlerdir. Yani insanlar orada ceza görüyorlar, affedilmeyi umarak İstanbul'a dönecekleri mutlu günü bekliyorlar. O bakımdan, sorunuza çok kabaca bir cevap veririm, herkes kurtuluşu İstanbul'dan bekliyor; ama İstanbul da kurtuluşunu Batıya bağlamıştır. Yakup Kadri'nin romanlarına bakarsanız (*Kiralık Konak*, *Yaban* vd.), İstanbul 'Evropalılaşmakta'; yani 'Evropalı'ya benzemektir. İstanbul'daki çaba, 'Evropalı' gibi giyinmek, onun gibi yemek, onun gibi çocuğuna bir mürebbiye tutmaktır. Osmanlı aydını, Osmanlı eliti durumu böyle görüyor. Yani meselenin esasına girip, Avrupalı gibi üretmek, Avrupalı gibi çalışmak, İstanbul'da bir amaç veya değer olmamıştı.

Tabii burada bazı bireysel çabaları, istisnaları unutmamak lazım. Mesela bir Osmanlı aydınını hatırlıyorum. İbrahim Ethem Paşa bir mühendistir. Fransa'da veya Belçika'da okumuş. *Çocuklarıma Öğütler* (nasihatlerim) adlı bir kitabı var. Hâlâ geçerli olan, son derece bilimsel bir baba nasihatidir. Aynı kişi Osmanlı'daki, medresedeki dirence karşı, Batı usulü bir hendese (geometri) kitabı yazmıştır. Devlet adamı, vezir, ama oturup hendese kitabı yazıyor. Çünkü muhalefetten dolayı bilim eğitimi olmuyor ve de tabii İstanbul medreseleri ülkenin kaderine, eğitimine hâkimdir. Medrese mezunları diğer okullara, diğer medreselere yönetici olarak gidiyorlar; belki çok çarpıcı bir örnek olabilir. İstanbul'un ne kadar baskın bir durumda olduğunu ve İstanbul dışında ne kadar az güç bulunduğunu gösterir. Kırım Savaşı sırasında acilen askere ihtiyaç oluyor, devlet karar veriyor İstan-

bul'dan asker alınacak. Medreselere, sizden de asker alacağız diyorlar. Medreseliler, biz ilimle, dinle uğraşıyoruz. Bizi bir sınavdan geçirin. Yalnız bize toplama ile çıkarmayı sorun, çarpma ile bölmeyi sormayın derler. Yani İstanbul'daki medreselinin bilimi bu düzeydedir. İstanbul Fatih Medresesi. Toplamayla çıkarmayı, dört işlemden ikisini biliyor, ikisini bilmiyor ve bu şekilde de ben İstanbul'dayım, medreseliyim, beni daha fazla zorlama diyor.

PROF. DR. DİNÇER ÜLKÜ (Hacettepe Ü.) – Çok teşekkürler güzel sunuşunuz için. Belki doğrudan doğruya ilgili olmayabilir ama yöre açısından ve bu yörenin tarihi, kültürü açısından bu 11 Eylül olayı sonrasında, özellikle yabancı basında bizler ve çevremiz ve bu yörenin insanların inancı ve tarihiyle ilgili ilginç yazılar çıkmaya başladı. Hemen her köşe yazarı, neredeyse bir yarış içinde, şu soruya cevap arıyor: "Ne yanlış gitti de 11 Eylül'e geldik" gibisinden, bunda kendine göre açıklama bulanlar var. Kimisi Batının İslam âlemi üzerindeki baskısına veriyor, kimisi başka şeylere. Şimdi bu konularda çok araştırma yapan, okuyan bir kişi olarak size acaba ne yanlış gitti de 11 Eylül'e gelindi sorusu sorulsa o konuda ne dersiniz?

B. GÜVENÇ – Birkaç defa sorulduğu için biraz hazırlıklıyım. Çok da konu dışında değil; çünkü, Osmanlı İslam âleminin bir önderiydi, lideriydi ve bugün için de Türkiye Cumhuriyeti İslam âlemine bir örnek gösteriliyor. Bizim bakış açımız

Batıda giderek ağırlık kazanmaya başladı; ne yanlış gitti? Son bir iki hafta içerisinde Washington'daki (*policy oriented*) politika eğilimli kurumlardan bazı araştırma önerileri geliyor. 11 Eylül demiyorlar da, şöyle soruyorlar; "Bizim bu 'küreselleşme' politikamızın yanlış neredeydi? Biz Türkiye'den başlayarak bunu diğer İslam ülkelerinden öğrenmek istiyoruz." Söylenmeyen husus şudur: Küreselleşme, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yeni bir dünya düzeni sunuyordu, fakat içeriği, ne olacağı belli değildi. Dünya zaten bir küre; insanlar da bu küre üzerinde yaşıyorlar; küreselleşip de ne olacağız? Tabii küreselleşme bir anlamda tek süper güç olan Amerika'nın bu gücünü sergilemektense, bunu biraz gizlemeye yönelik bir slogan veya simge idi. Şimdi, dünyada egemen olan İslam görüşü şurada birleşiyor. Bir güç veya iki güç, dünyanın güçlü ülkeleri dünyayı bir taraftan yönetiyorlar, bir taraftan küreselleşmeyle ona bir gelecek vaat ediyorlar; ama dünyanın (yoksulluk) sorunlarını benimsemiyorlar. Yani Sovyetlere kadar dünyada bir Doğu-Batı ayrımı vardı; küreselleşmenin sonucunda bugün dünyada bir Kuzey-Güney ayrımı başlıyor. Kuzeyde varlıklılar, zenginler; Güneyde fakirler gibi. İşte en çarpıcı örnek: Afganistan'da destekledikleri güç Rusya'yı yeniyor, fakat ondan sonra Amerika'ya yöneliyor. Neden? Çünkü işini gördükten sonra Batı onları unutuyor; benim sorumluluğum bitti diyor.

Körfez Savaşında Türkiye'nin desteğini alıyor, ama savaşı bittikten sonra Türkiye'nin kayıplarını dikkate almıyor. İn-cirlik petrol hattının kesilmesiyle şu kadar zararımız var. Ta-

bii bu arada, Batının yaptığı başka bir yanlış var. Bütün dünyaya diyorlar ki, biz dahil, 'ulus devlet' dönemi bitti, kapandı, bundan sonra uluslarüstü örgütler var. Acaba 'ulus devlet' dönemi kapanmış mıdır? O kanıda değilim. Bu fikir, dünyaya bazı fikirleri, değerleri, ideolojileri aşlamak için bir araç olabilir; ancak, dünyada hâlâ ulusal devlet egemendir. Avrupa, ulusal devletlerin bir birliği olacaktır; ulusal sınırları kaldırır gibi görünüyor ama ulusal kimlikleri ortadan kaldırmıyor. Alman Anayasasında diyor ki, biz birliğe katılırız; Alman kimliğimizi koruduğumuz sürece. Avrupa Birliği 'çok kültürlü, çok dinli, çok dilli' bir birlik olacaktır. Yani ulusal devlet henüz kalkmamıştır; ama bize telkin ettikleri, 'siz hâlâ Kemalist misiniz, onun modası çoktan geçti' anlayışı. Hayır geçmemiştir, daha bir süre ulusal devlet olacaktır. En son örneği de bu Amerikan Senatosundaki Ermeni Soykırımı ile ilgili öneridir. Biliyorsunuz, Cumhurbaşkanı'nın yazılı hatırlatmasıyla geri çekildi. Gerekçesi şudur: Karar sureti yanlış; haksız olduğu için değil de, milli çıkarlarına ters düştüğü için geri çekmişlerdir; yoksa Türklere haksızlık edildiği için değil. Amerika bu çelişkinin farkındadır, dünya da bunun farkına varmaktadır. Konu tartışılmaktadır. Zannediyorum ki, bu konuda Türkiye güçlü müttefikine doğru, geçerli mesajlar verebilir, ama bu mesaj Türk kamuoyunda, Türkiye medyasında kendi toplumumuzda verilmemektedir. Politikacılarımız, partilerimiz, gazete köşe yazarları büyük çoğunlukla 'küreselleşmekten' yanadır. Küreselleşme muhtevası, amacı belli olmayan bir serüven gibi gözükmemektedir ve de çok uzun vadeli olacağı benzemiyor. Dünyanın güçlü ülkeleri er geç kendi refahlarından yoksul ülkelere kaynak ak-

tarmak zorunda kalacaklardır. Yoksa kendi ekonomileri de o kadar parlak durumda değil; Almanya'da, Japonya'da, Amerika'da ekonomi eski parlak dönemini yitirmiştir. Yani dünyayı eğer fakirler ve yoksullar olarak düşünürseniz, yoksullar tüketicidir, müşteridir; onun alım gücü yoksa, zenginlerin ancak birbirini sömürmesi gerekir ki, bu da kaçınmak istediğimiz yeni bir dünya savaşı olabilir mi diye düşünüyorum.

BİR DİNLEYİCİ (Gazi Ü.) – Hocam özellikle teşekkür ederim böyle bir katkıda bulunduğunuz için. Ben, başka bir boyuta geleceğim. Bilimsel düşünüyoruz; özellikle Cumhuriyetle beraber, Atatürk'le beraber gelen ve Atatürk'ün yayınlarla ve yaptığı etkinliklerle bilimsel düşüncüyü, problem çözme yeteneğini bizlere kazandırma sürecini soracağım ve burada da acaba yayınların -çeviriler olsun, Türkçe eserler olsun- etkisi var mı ve günümüzde acaba bu bilimsellik yerleşti mi yoksa inançlarımızla mı hareket ediyoruz, ya da bilgiyle mi, yoksa ikisi birlikte mi?

B. GÜVENÇ – Yani bu başlı başına bir konferans konusu; biraz çetin bir soru, basitleştirmemi mazur göreceksiniz, umarım.

Bir yerde, galiba hatırlarsanız, III. Selim'in devletin veya ordunun yeniden yapılanmasına tepeden başladığı için başarısız olduğunu söylemişim. Atatürk'ün haklı olduğu bir şey

var; devrimi yapıyor, savaşı kazanmak zorunda, ama değişmeyi, devrimi köklerden almaya çalışıyor; eğitimle, köye ulaşmakla vb. gibi.

Tabii hem böyle kitle halinde eğitim, ülkenin her yanına ulaşan bir halk eğitimi, bir okul eğitimi, bir örgün eğitim, hem de bilimi kökleştirmek, bilime doğru yerden başlamak kolay değil, geleneği yok. Bakın, biz bu işte en az 250 yıl geç kalmışız; 250 yıl hızla değişen bir dünyada kapatılması kolay bir süre değil. Hani biz hep büyütürüz değil mi? İşte Amerika'yı keşfeden kişi hep Batıya giderek Doğuya varılacağını düşünmüş ve de varmış, ne güzel! Peki, nereden biliyormuş Batıya gidip, Doğuya varacağını? Elinde Yunanlılardan kalma coğrafya kitapları var; o tarihte matbaada basılmış ve Yunanlı filozof (Ptolemi) diyor ki, "Eğer ayda gördüğümüz kara leke dünyanın gölgesi ise, dünyanın yuvarlak (küre) olması gerekir." Yuvarlak bir dünyada da Batıya giderek Doğuya varabilirsiniz. Yani bakın bu spekülasyon Mısır'da, Iskenderiye Okulunda çok daha da önce başlamıştır. Türkler de veya İslam düşüncesi bundan çok geri değil, fakat ondan sonra büyük bir ihmalle bilimde çok geri kalmışız.

Biraz önce sözünü ettiğim Çeşme felaketinde Osmanlı'nın ilk tepkisi şöyle olmuş: Venedik Büyükelçisine neden Rus donanmasının geçişine izin verdiniz diye hesap soruyor. O da tahmin etmiş gibi ne olacağını, bir Akdeniz haritası açıyor, "Adriyatik'ten inmediler, Cebelütarık'tan geldiler" diyor. 18. Yüzyıl aydınlanma çağı; hangi devlet Pirî Reis gibi Avrupa'nın kullandığı haritaları yapan büyük bir bilim ada-

mını yetiştirmiş? Ama, Yemen'de, Fizan'da Portekizlilere karşı savaş kaybettiği suçlaması ve kıskançlık yüzünden adamı idam etmişiz. Yani bilime değer vermemişiz. Bilim de ancak temel bilimle başlayabilir; yani 18. yüzyıl.

19. Yüzyılda, bir Sümbüllüzade var. Sefirlik yapmış, vezirlik yapmış bir devlet adamı. "Hele itibar etme hendeseye, düşme o daireyi vesveseye" diyor. Yani niçin üniversite kurulamıyor, niçin akademi kurulamıyor? Kurmak isteyenler var, fakat güçleri yetmiyor, karşılarında böyle bir muhkem kale, direniyor.

Üniversiteyi açarsınız, hocaları getirirsiniz, fakülteleri kurarsınız ama temel bilime başlamak o kadar zor ki! Bakın, bu akademi yeni bir akademi, en büyük sorunumuz temel bilimler, temel bilimlerde araştırma. Çünkü temel bilimler olmazsa ne mühendislik olur, ne tıp olur. Peki tıbbın evrenselliği neredendir dersiniz, temel bilimlerden geliyor. Dünyanın bütün tıp mensupları, fizik, kimya, biyolojiyle yetişir. Mühendislik neden geçer akçedir? Hepsinin temelinde matematik, fizik, kimya, biyoloji var. Öğretmenlere bu temel bilimi nasıl vereceksiniz? Yani eğer bir çocuk, ne bileyim, kendi çevresinde bir geometri uygulaması görmüyorsa, ilkokul döneminde bir geometri uygulaması görmüyorsa, nasıl bilim adamı olacak? Nasıl matematik öğrenecek? Ona Descartes'ı, metodu nasıl anlatabilirsiniz, eğer geometri bilmiyor ise? Bunu yapmak kolay değil. Atatürk işte "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" diyor; ama ilmi kurmak, başlatmak zor. İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunda kimya profesörle-

ri iki türlü laboratuvar kuruyorlar. İki türlü kimya laboratuvarı; birisi analiz *keyfî*, birisi analiz *kemî*. Birisi *kantitatif*, öteki *kalitatif*. Öğrenciler kantitatif (kemmî) analiz laboratuvarına devam ediyorlar, analiz keyfiden çıkıyorlar. Öğrenciler sanmışlar ki, bu laboratuvara gitmeseler de olurmuş. Çünkü *keyfî*. Bu anlattığım olay 1933'te. Bu Lavoisier'lerden sonra. Dünyada kıyamet kopmuş, dışarıda kimya kurulmuş, fizik kurulmuş, dünya nereye gelmiş, biz hâlâ *keyfî* ile *kemî*'nin farkını bilmiyoruz. Bu koşullarda Atatürk'ün yaptığı reformlarla bilimi temelinden başlatmak zor. Bugünkü sıkıntımız da buradan kaynaklanıyor.

Tıbbı önem veriyoruz, mühendisliğe önem veriyoruz; ama hâlâ bakın ortaöğretimde reform yapamadık; hâlâ ortaöğretimde Türkçe mi, İngilizce mi, anadil-yabancı dil tartışması yapıyoruz. Osmanlı bize örneğini vermiş; medresede yalnız Arapça eğitim yaparsanız sonunda iki-üç dilli bir toplum olursunuz.

Yani topluma bu çelişkiyi anlatmak lazım. Halbuki biz toplumu rahatlatmak için diyoruz ki, Türkiye gelecek yüzyılın Japonyası'dır, yahut rap rap geliyor, ilk 10'dayız filan. Belki şöyle. Özetleyeyim, (kendini) 'haddini bilmek en büyük fazilettir' (erdemdir), yani o kadar kendimizi büyük görmeyelim. Aşağı görmeyelim ama büyük de görmeyelim. Biraz yanlardan dolaştım kusura bakmayın.

GÖKMEN KAYILOĞULLARI (İbn-i Sina Beyin Cerrahisi) – Hocam, şimdi işgallerin ve işgalcilerin sürekli bize zararlı olduğundan bahsettiniz doğru işgal ve işgalciler hiçbir zaman kabul edilemez; ancak çevremde gördüğüm, kendi geldiğim yerde, Antakya'da özellikle, örneğin, halen kullanılmakta olan lise Fransızlardan kalan ve asfaltlar da halen kullanılıyor. Ayrıca Çukurova'da demin bahsettiğiniz Kavalalı Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa tarımın temellerini atmış ve halen de devam ediyor burada tarım. Sizce Anadolu faydalanmış mıdır bu işgallerden, yani hep zararından bahsettik.

B. GÜVENÇ – Şimdi, dünyamızda ve Türkiye'de de bu görüş yaygındır. Yani biz sömürge olmamakla iftihar eden bir ülkemiz; ama Batının müstemlekesi olmuş ülkelerde, bugün bağımsızlığını kazanmış Hindistan, Pakistan gibi ülkelerde, kanun/hukuk kavramının büyük saygınlık taşıdığını görüyoruz. Kanuna büyük saygı var. Bu saygıyı da, onların bu emperyalistlerden, ya da sömürgecilerden öğrendiği söylenir. Şimdi, bu çeşit işgaller veya etkilerle 'yarı sömürge' olduk. Osmanlı da bir yarı sömürge idi. Bunu hem biz görüyoruz, hem de yabancılar söylüyor. Maliyesini yönetemeyen, vergisini toplayamayan bir ülke yarı sömürge haline gelmişti. Acaba sömürge olsaydık yararlı olur muydu? Olanlar bundan kazançlı çıkmıştır. Yani böyle bir kültürel etkileşimi zararlı veya yararlı olarak ikiye ayırmaktansa veya yalnız budur diye karar vermektense yararlı tarafı nedir, zararlı tarafı nedir diye incelemek gerekir. Bakınız, Osmanlı'nın Mısır'la ilişkilerinde şöyle bir gerçek var. Osmanlı Devleti zayıflamış;

Mısır'a gönderdiği vali/hidiv çok uzakta kaldığı için, Osmanlı denetiminin de dışına çıktığı için, bağımsız hale geliyor ve Osmanlı kendi gücüyle ona egemen olamıyor. Mehmet Ali Paşa oraya bir Osmanlı askeri olarak gittiği halde nasıl oluyor da Mısır'ı kalkındırıyor? Orada yalnız Mehmet Ali Paşa yok. Mısır, Fransızların işgaline uğruyor, 1815'te Napolyon giriyor ve kolay kolay çıkmıyor, arkasından başka g  ler geliyor. Yani bir yabancı g   geldiği zaman o ülkeyi sömürüyor, belki aşağılıyor; fakat o arada bazı altyapı hizmetlerini de götürüyor. Osmanlı'nın Tanzimat ile 1860'larda, 1870'lerde yapmaya çalıştığı eğitim reformunun ilkeleri bir anlamda Mehmet Ali Paşanın Mısır'da yaptığına  zenmedir. Mehmet Ali Paşa  ğretmen mektepleri kurmuş, devlete dil bilen memurlar yetiştiren mektepler kurmuş ve çok kısa bir zamanda Mısır Devletini Osmanlı'dan daha iyi yönetilen bir düzeye getirmiş. Mısır'ın eski bir kültürü de var. Unutmayalım, Osmanlı da Mısır'ı yöneten yabancı bir g  . İlle birisinin bize gelip bunu öğretmesi şart değil. Araplar geri kalışlarından Osmanlı'yı sorumlu tutar.

Bir de tabii şu var. Her ülkenin, her toplumun, başarıyla övünmeye ihtiya ı var.  v nmek için başarı gerekir. Biz Cumhuriyetin başındaki bazı başarılarla bugüne kadar idare ettik, ama bundan sonra çabalarımızın azalmandan devam etmesi gerekiyor; yani ülkeyi ayakta tutan sadece tarihi değildir. O tarihteki başarıların yenilenmesi, tazelenmesi gerekiyor. Bir milli varlığın en önemli dayanaklarından biri de 'başarı'dır. Yani başarıyı da göz ardı etmemek lazım. Ama şu anlamda, şu sınırlılıkla, her alanda başarı hiçbir  l-

kenin tekelinde değil. Hiçbir  lke her alanda başarılı değil. Başarılı olabileceğiniz alanları seçip orada başarılı olmamız gerekiyor. Karşımızdaki varlık sorunu budur; Ama sizin sorunuzda şu var. Bazı müstemlekeler Batı işgalinden veya Batı sömürüsünden yararlandılar. Biz yararlanamadık. Yararlanan sadece belki Pera olmuştur, İstanbul'un bir bölümü.

KADRIYE  NOğLU (ODTÜ) – Hocam ben de değerli konuşmanız için çok çok teşekkür ediyorum, konuşmanız içerisinde iki alıntıyı hatırlıyorum. Birincisi, Hasan-li Yücel'in "Me-sele o veya bu değil, kim olduğunu bilmektir". İkincisi, Mustafa Kemal Atatürk' n "Batının saldırısına karşı batı kültürüyle cevap vermeliyiz". Sonunda sizin sözlerinizi hatırlıyorum. Bu konuda ben ikisinden yola çıkararak dil konusunda fikrinizi merak ediyorum. Eğitimin anadil dışında (yabancı dille) yapılması kendimizi tanıyabilmeyi sizce zorlaştırıyor mu? Bu, eğitim birliğini zedeliyor mu sizce? Önceden nasıldı, neden sonradan anadilin dışında eğitim yapılmaya başlandı? Atatürk döneminde sanırım böyle değildi, değil mi?

B. GÜVENÇ – Atatürk döneminde şöyle: Ankara Kolejini kurulmasına bakarsanız, maarif okullarından farklı olarak o özel kolejde öğrencilere bir yabancı dil öğretilmesi baştan bir amaç olarak seçilmiştir. Ama Türk maarifine yabancı dilde eğitim fikri yoktur; bu çok sonradan geliyor ve Türkiye'de çok doğal olarak bunlara *kolej* deniyor; okul, lise den-

miyor. Şimdi, Atatürk'ün büyük amaçlarından bir tanesi Türkçe'yi basitleştirip, konuşma diliyle yazı dilini birleştirerek Türkçe'yi bir bilim dili, bir çağdaş dil haline getirmek. Dilimizin büyük bir gizil gücü var; fakat işlenmediği için kısır kalmış. Birçok kavramlar ya Batıdan ya da Doğudan gelmiş; böyle üç dilli bir ülke olmaz. İsviçre diyorlar; ama İsviçre müstesna, özgün bir durum; gelişmiş insanlar bir değil, üç dili de konuşuyor. Bugün dışarıya gittiğinizde size soruyorlar hangi dille konuşacağız diye; yani bir dili konuşmuyorlar. Şimdi sorun yabancı dil değil; çağdaşlıkta bir de değil, iki yabancı dil gerek. Acaba yabancı dil öğrenmenin tek yolu 'yabancı dille öğretim' midir? Sorun burada. Ben, değildir kanısını taşıyorum. Tartışma uzun; fakat diyeceksiniz ki, yabancı dille öğretim dil öğretmiyor mu? Öğretiyor, ama çok pahalı bir şekilde öğretiyor; belki daha kolay tekniklerini, yöntemlerini bulmak mümkün.

Benim şahsi önerim, televizyondaki bazı kanalları yalnız İngilizce değil, İngilizce, Fransızca, Almanca yapabilirsiniz; bazı filmler Türkçe altyazısı olmadan o dillerde gösterilebilir. Televizyon çok etkili bir halk eğitimcisidir; ondan yeterince yararlanmıyoruz, bu bir. İkincisi, Türkiye'de eğitim televizyonu, hâlâ göstermelik bir vitrindir. TRT'nin belli saatlerinde hangi kanalda belli olmayan açık öğretim, açık lise, açık ilkokul filan. Bakın, gelişmiş ülkelerde, İngiltere'de, Japonya'da, Hindistan'da bildiğim örnekleri var. Sabahın 6'sından gecenin 12'sine kadar yayın yapan eğitim televizyonları var. Hem okul programlarını veriyor, hem de halk eğitimi yapıyor, okul sonrası programlarını veriyorlar. Maalesef ülkemiz

böyle bir yaygın eğitim anlayışından da yoksundur. Millî Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğudur yaygın eğitim. Bakanlık yalnız çocukların değil, ana-babanın, yetişkinlerin eğitiminden de sorumludur. Ama, hani Haşim Paşanın meşhur sözü gibi: "Şu okullar olmasa eğitimi ne güzel yöneteceğim". Bakan diyor ki, ben okullara yetişemiyorum, halkı nasıl eğiteyim? Ama şu da var; eğer halka, aileye yetişemezseniz, okullarda etkili, başarılı olamazsınız. Çocuk dört saat okula gidiyor, ama 20 saat okulsuz anne babanın eğitiminde veya denetiminde kalıyor. Yapılacak çok şey var. Kategorik olarak, yani o mu, bu mu diye tartışmak yerine, hem eğitimimizin millî karakterini (dilimizi) korumak, hem de yabancı dille nasıl öğretiriz sorusuna alternatif cevaplar aramamız, bulmamız gerekiyor diye düşünüyorum.

PROF. DR. MEHMET TOMAK (ODTÜ) – Çok uzun zamandır söz istiyordum, onun için teşekkür ediyorum. Çok da uzun bir soru değil, bu konuşmanın tam başlığının tersi. Verdiğiniz yanıtlarda hemfikir olmadığım taraflar var. Belçikalıya söylediğiniz sizin neden almadığınızı sizin söylemeniz lazım. Ben, bu başlığın tersini, yani Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin Batıya etkilerinin çalışılması gerektiğini düşünüyorum. Bizim kendimizi tanımamızın parçası olarak ve sorum: Bu yapılıyor mu sosyal bilimciler tarafından?

B. GÜVENÇ – Belki yapanlar vardır ama ortada pek fazla ürün görülüyor. Belçika'da benim katıldığım toplantıda,

konuyu dengelemek için, Batının Türkiye üzerindeki etkileri yanında, Osmanlı'nın ve Türkiye'nin Batı üzerindeki etkileri bir konu olarak getirilmişti. Bu konuyu üç Alman profesör sundu arka arkaya. Sunuşları o kadar yüzeyseldi ki, kendileri de beğenmediler herhalde; sunuştan sonra görünmediler, sorulara cevap vermediler. Bir profesör bir müzeden üç tane biblo gösterdi; bunlar Türk motiflerinden yahut Türk modasından etkilenmiş kıyafetler; bir gelin kıyafeti, bir müzik teması, bu kadarla kaldı. Yani çok sınırlı tuttular. Maalesef bir tanesi Türkiye'nin Batıdaki etkilerini anlatırken Bizans mimarisinin Avrupa mimarisine etkilerini anlattı; yani konuyu saptırdı.

Belçikalının sorusu şöyleydi: "Türkler bu kadar Avrupalı ise, Avrupa neden kabul etmiyor sizi Birliğe?" "Bu soruyu bana değil de, Avrupa'ya sorun" dedim. Benim dediğim sizin önerinize karşı değil. Şimdi, benim konuşmamın başlığı telefonla kararlaştırılmış idi. Yayımlandığı zaman zannediyorum ki şu çerçevede olacak. "Avrupa'nın Osmanlı'dan bugüne Türk Kültürü Üzerindeki Etkileri". Bunun Avrupalılar tarafından verilen tarafı var, bizim almak istediğimiz tarafı var, Bu konuda bir yanlışlık olduğunu sanmıyorum. Belçikalıya verdiğim cevapta da ben sizinle aynı fikirde idim. Siz bana katılmadınız; ama biz bugüne kadar tarihimizi Batılılardan öğrenmeye çalıştık. Yani önce kendi kabuğumuzdan çıktık Batıyı öğrendik, ondan sonra onun gözüyle bakıyoruz. Bu bakış açısı verimli değil, sağlıklı da değil. Çünkü önyargılardan kurtulmak, önyargılara sahip olmamaktan daha zordur. Onun için kendimizi doğrudan araştırmamız

gerekir. Ne ki buna öncelik vermiyoruz. Sıkıştıkça mesela, Ermeni Enstitüsü, Kürt Enstitüsü gibi, ama bizden çok daha küçük ülkeler bu konulara araştırma fonları ayırıyorlar, destekliyorlar genç elemanları. Yani bizim tarihteki gecikmişliğimize biraz kendimizden sıyrılarak, dünyayı incelemeye başlayarak yaklaşmak lazım. Bakın, Türkiye'ye uluslararası ziyaretler yapıldığı zaman komşu ülkeler kendi tercümanlarını getiriyorlar. Çünkü her ülkede Türkçe konuşan tercüman var, ama bizim ülkemizde o dilleri konuşan tercümanı bulmak zor. Komşularımızı çok daha iyi tanımamız gerekiyor. Nizam-ül Mülk, büyük İran, Selçuklu yöneticisi, *Siyaset-name* eserinde "Müdebber devlet, kendi ülkesinde olduğu kadar, çevresinde, komşularında olup bitenleri iyi izleyen devlettir" diyor. Aramızda bir tanıdığım başıyla beni tasdik ediyor. Çevrenizi bilmiyorsanız, komşuda ne piştiğini bilmiyorsanız kendi aşınızı nasıl bilirsiniz? Haklısınız, bizim onlara anlatmamız lazım. Yalnız tabii onlar da anlamamakta direnmiyorlar ve belki de bu direncin haklı olduğu bir sebebini, konuşmamın başında söyledim, Batı gururu, Batı *Etnosantrizmi* veya *Eurosantrizmi*; yani, Avrupa merkezli dünya görüşü. Avrupalı bunu her vesileyle dile getiriyor; dünya tarihini ben yaptım, yapıyorum diyor. Yeni Türkiye karşısında aldığı yenilgiyi asla kabul edemiyor, içine sindiremiyor.

Bakın Avrupa'da hükümetler değişiyor, başbakanlar istifa ediyor, ne diyorlar? Tam biz bu yüzyıllarca süren Osmanlı tehdidinden, belasından, Tanrı'nın cezasından kurtulduk derken, biz Osmanlı'yı tarihe gömüyoruz derken, karşımıza bir Türk varlığı çıkıyor, bir de bununla mı uğraşacağız? Ora-

daki yenilgiyi kabul edemiyorlar, ama söylemiyorlar böyle olduğunu; bu benim görüşümdür. Kabul edenler olabilir, etmeyenler olabilir, ama Avrupa'ya yaklaşırken onların bu duygusal direncini de göz önünde tutmamız lazım. Yani sen beni kabul etmiyorsun, çünkü sebebi budur diyerek üzerine varırsak, bunu reddeder, hayır, öyle değil der. İşte şu kanunu düzelt, bunu şöyle yap, Anayasayı bu hale getir, ben seni alacağım der. Onu kabul edemez. Yani bir insanın bu zayıf tarafını, bu gururunu savunmak zorunda kalması çok sağlıklı değil, pek gerçekçi bir durum da değil. Bunu bilmemizde, bizim bilmemizde yarar var. Bir de tabii bizim tarih kitaplarımızı biraz değişik yazmamız da gerekir.

Bakın tarih bize ne diyor, Osmanlı geldi, kahraman, işte yeniçeri, ordular, padişahlar, sultanlar, ordunun başında, çektiler kılıçları yok ettiler düşmanı, Varna'da, Burgaz'da, Kosova'da, Belgrad'ta, Mohaç'ta, her tarafta yendik. Yenilen kimdi? Bize söylendiğine göre Haçlı orduları, ama yenilen kumandan Papa idi. Bütün bu Haçlı Ordularını organize eden, finanse eden güç Papa'nın kendisi. Her yenilgiden sonra bütün kiliseler -Ortodoks, Katolik hiç fark etmiyor- hepsine gönderdiği uyarı, Türk tehlikesi üzerimize geliyor, birleşin diyor. Hatta Avrupa bilincini yaratan da bu 'Avrupalı Haçlıların' yenilgisidir. Yani biz, biraz da o günkü zaferlerimizden gecikmiş taksitlerini ödüyoruz. Bir Alman tarihçisi dedi ki, Bonn'daki bir toplantıda, özür dilerim bu biraz belki konunun dışında ama tamamlıyor. "Siz, kendinizi aday mıyım, değil miyim diye küçük görüyorsunuz, biz sizi Avrupa Birliğinin üyesi değil, Avrupa Birliğinin rakibi olarak gö-

rüyoruz." Bu kadar ürküyor ve korkuyorlar. Bu kadar da büyütmeyle belki, ama tarihimizi herhalde biraz daha başka türlü okumamız ve okutmamız gerekiyor. Kendimizi, Avrupa'ya tanıtmak için, daha iyi tanımamız gerekiyor. Bu yapıyor.

METİNDE ADI GEÇEN KAYNAKLAR

Andersen, S.M. *Doğu Sorunu: 1774-1920*. YKY.

Antel, S.C. *Tanzimat Maarifi* I.Ü.

Bozkurt, M.E. *Atatürk İhtilali*. Altın Kitaplar.

Çıkar, M. *Hasan-ı Yücel ve Kültür Reformu*. İş Bankası

Güvenç, B. *Türk Kimliği*. Remzi.

Hirsch, E. *Anılarım*.

İnönü, İ. *İstiklal Savaşı ve Lozan* AA.M

İletişim Yay. *Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, cilt 1.

Ostrorog, C.L. *Ankara Reformu*. I.Ü.

Pervitich, J. *İstanbul*, Axa-Oyak

Tarih Vakfı *İstanbul Ansiklopedisi*.

Prof. Dr. BOZKURT GÜVENÇ

Devlet bursuyla gönderildiği ABD'de mimarlık eğitimini M.I.T.'de tamamlayan (1945-50) Prof. Güvenç, daha sonra aldığı Amerikan bursuyla Columbia Üniversitesi'nde (1962-64) Kültür ve İnsan Bilimi (Antropoloji) ile tanıştı ve bu alanda çalışmaya başladı. Hacettepe Üniversitesi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı .

Temel Bilimler Yüksek okulu ile Nüfus Etütleri Enstitüsü'nü kurdu (1964-71). 1971'de İnsanbilim Bölümünü kurdu. Kültür Müsteşarı olarak görev yaptı (1974). 1977'de profesör olduktan sonra 1993-2000 yılları arasında cumhurbaşkanlığı danışmanı olarak çalıştı. 1977'de Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyeliğine seçildi.

Yayımlanmış Başlıca Eserleri:

- Kültür Kuramında Bütünlük Sorunu*. 2. baskı, Remzi Kitabevi, 1985.
İnsan ve Kültür. 6. baskı, Remzi Kitabevi, 1994.
Sosyal ve Kültürel Değişme. 2. baskı, Gündoğan Yay. 1996.
Japon Kültürü. T. İş Bankası, 1980
Images of Japan in Turkey. Japonca, 1990.
Türk Kimliği. 3. baskı, Remzi Kitabevi, 1995.

AKADEMİ FORUMU DİZİSİ:

1. Talat Halman, *21. Yüzyılda Üniversite ve Kültür*, 2.Baskı
2. Halil Inalcık, *Tarih ve Akademi*, 2. Baskı
3. Kemal Kurdaş, *Türkiye Ekonomisindeki Çöküş ve Geleceğe Bir Bakış*
4. Sema Tutar Pişkinsüt, *Türkiye'de İnsan Hakları ve Demokrasi*
5. Karen Fogg, *Avrupa Birliği'nin Güncel Eğilimleri ve Türkiye*
6. Bakır Çağlar, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda Türkiye*
7. Attila Karaosmanoğlu, *Türkiye'de Yeniden Yapılanmayla İlgili Sorunlar*
8. Stefanos Yerasimos, *Birinci Dünya Savaşı ve Ermeni Sorunu*
9. Gökhan S. Hotamışlıgil, *Yağ hücresi Gelişimi ve Enerji Metabolizmasının Moleküler Kontrol Mekanizmaları*
10. Korkut Boratav, *Türk Ekonomisinin Son Durumu*

11. M. Orhan Öztürk, *Sorma-Bilme Dürtüsü ve Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?*

SATIN ALMAK İÇİN

Ankara:

Atatürk Bulvarı No: 221, Kavaklıdere 06100

Tel: 0312 468 53 00 (1105)

İstanbul:

İstanbul Teknik Üniversitesi, Dil ve İnkılap Tarihi Bölümü,
Eski Maden Fakültesi Binası, Maçka 80200

Tel: 0212 219 16 60

11. M. Orhan Öztürk, *Sorma-Bilme Dürtüsü ve Girişim Duygusu Nasıl Yok Ediliyor?*

SATIN ALMAK İÇİN

Ankara:

Atatürk Bulvarı No: 221, Kavaklıdere 06100

Tel: 0312 468 53 00 (1105)

İstanbul:

İstanbul Teknik Üniversitesi, Dil ve İnkılap Tarihi Bölümü,
Eski Maden Fakültesi Binası, Maçka 80200

Tel: 0212 219 16 60